

بررسی فقهی - حقوقی اصل حسن نیت در قراردادهای تجاری

سمیه آهنگران^{۱*}

حمید روستایی

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۲/۲۹

چکیده

اصل حسن نیت و رفتار منصفانه که به عنوان یک اصل در سلامت معاملات تجاری و از اصول اساسی حاکم بر قراردادهاست که در کنار دیگر اصول حاکم از جمله، اصل آزادی قراردادها و حاکمیت اراده از اهمیت قابل توجه و انکار ناپذیری برخوردار می‌باشد. اهمیت و جایگاه این اصل و آثار حقوقی حاصل از آن به نحوی است که، چنین اصلی در بسیاری از اسناد معتبر بین‌المللی از جمله، اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی، اصول حقوق قراردادهای اروپایی و حقوق داخلی دارد.

بررسی تطبیقی اصل روانی حسن نیت در سلامت قراردادهای بین‌المللی به صورت تطبیقی در حقوق کامن‌لا، رومی ژرمنی، فقه و حقوق موضوعه ایران صورت گرفته است. برخی از کشورها از جمله، حقوق آلمان، ایتالیا، فرانسه و ایالات متحده آمریکا به طور صریح به عنوان یک قاعده مهم و اساسی در بین سایر اصول و قواعد حاکم بر قراردادها به رسمیت شناخته شده است و طرفین قراردادهای تجاری خود را ملزم به تبعیت از آن می‌دانند. به گونه‌ای که دیگر اصول حاکم بر قراردادها نمی‌توانند اهمیت و آثار آن را تحت تأثیر قرار دهند. از جمله آثار و ضمانت‌های اجرایی اصل روانی حسن نیت می‌توان به مسئولیت هر یک از طرفین قرارداد در مراحل مقدماتی انعقاد، اجراء و تفسیر آن اشاره کرد که در صورت تقصیر هر یک از آنها و ایجاد خسارت برای دیگری، شخص مقصر ملزم به جبران خسارات می‌باشد.

واژه‌گان کلیدی: حسن نیت، رفتار منصفانه، قراردادهای تجاری

*۱- دانشجوی دکترای فقه و حقوق خصوصی، دانشگاه علوم قرآن شیراز-دانشگاه دادگستری شیراز(استاد)

soahangaran@gmail.com

۲- دکتری تخصصی، استادیار گروه فقه و حقوق دانشگاه میبد، rustaeihamid@yahoo.com

مقدمه

گسترش روابط و معاملات تجاری و لزوم امنیت حقوقی و روانی طرفین معامله در قراردادهای، جهت حفظ حقوق متعاملین به بهترین نحو ممکن ایجاب می‌نماید قواعدی جهت کنترل و تنظیم آن‌ها وجود داشته باشد که در صورت برهم خوردن تعادل قرارداد، مسولیت جبران عدم انجام تعهد به طور غیرمنصفانه متوجه طرفین نگردد. در صورت پدید آمدن وضعیتی که اوضاع و احوال در قراردادهای را تغییر می‌دهد آیا می‌توان حکم به تعدیل و یا اصلاح قراردادهای نمود؟ و یا اینکه در چنین مواردی آن قاعده عام را تخصیص زد؟ یا اینکه به دلیل سوء نیت یک طرف که موجبات خسارت به دیگری را فراهم نموده او را ملزم به جبران خسارت نمود؟ نظریات حقوقدانان و آراء آن‌ها باعث شد که قوانین کشورهای و کنوانسیون‌های جهانی از جمله کنوانسیون وین و مقررات و اصول بازرگانی این امر را مورد توجه قرار دهند و این نظریه پذیرفته شد که در صورت پدید آمدن شرایطی می‌توان قراردادی را فسخ نمود، یا از یک معاهده‌ای انصراف داد و یا آن را تعدیل نمود و در مواردی نیز طرف مقابل را ملزم به جبران خسارت نمود و حقوقدانان برای اثبات نظریه مذکور دلایلی چون شرط ضمنی، تفسیر قرارداد، منع سوء استفاده از حق، غبن حادث، اصل حسن نیت و رفتار منصفانه استناد نمودند؛ این پژوهش به بررسی جایگاه و آثار و ضمانت‌های اجرایی اصل حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادهای تجاری بین‌المللی خواهد پرداخت.

۱- مفاهیم و تعاریف

الف: مفهوم لغوی حسن نیت و رفتار منصفانه

«حسن نیت» و «رفتار منصفانه» به ترتیب، ترکیبی اضافی و وصفی است که در لغت به «نیک بودن نیت یا نیکی در نیت» و «رفتار از روی عدل و انصاف یا راستی و صداقت» معنا شده است. در مقابل دو اصطلاح یاد شده، «سوء نیت» و «رفتار ظالمانه» (معین، ۱۴۰۹: ۱/۱۳۵۵ و دهخدا، ۱۳۷۳: ۶/۷۸۶۷) قرار دارد. حسن نیت، از یک سو، عبارت است از اعتقاد خلاف واقع به وجود یک وضعیت حقوقی قاعده‌مند، و از سوی دیگر رفتار صادقانه‌ای است که لازمه اجرای تعهد می‌باشد. حسن نیت به طور کلی، رفتاری است گویای اعتقاد یا اراده‌ای که به ذینفع اجازه می‌دهد، با رعایت قواعد حقوقی، از خشونت و خشکی قانون رهایی یابد (سنهوری، ۱۹۸۸: ۱/۶۲۶).

ب: اصطلاح حسن نیت در حقوق

اگر چه حسن نیت در اکثر نظام‌های حقوقی شناخته شده و در قوانین کشورهای مختلف بیان شده است، اما تعریف روشن و صریحی از آن ارائه نگردیده است. برخی حقوقدانان بر این باورند که حسن نیت یک مفهوم ذهنی است و تجربه شدنی نیست، و بر همین اساس آن را مفهومی غیر قابل تعریف بیان کرده‌اند. با این وجود حسن نیت به گونه‌های مختلف تعریف شده است: صداقت در نیت و عمل؛ فقدان اراده تقلب و کلاهبرداری و ایجاد ضرر برای طرف دیگر معامله؛ پایبندی به هدف معامله و داشتن رفتار درست و صادقانه در برابر تعهد؛ داشتن اعتقاد صادقانه به موضوعی نادرست؛ نداشتن رفتار مغایر با معیارها و ضوابط متداول در قراردادها ذیل عبارت (*Good faith*)؛ (راژسکی، ۱۳۶۴: ۳۹) به آن اشاره شده است؛ وجه مشترک این تعاریف، صداقت و راستی در قرارداد و ایفای وظایف قراردادی به گونه‌ای صادقانه و منصفانه است (ره پیک، ۱۳۷۸: ۸۲).

در تعاریف حقوقی دو جهت مورد توجه است: (۱) صداقت و اجتناب از خدعه و اندیشه متقلبانه، که در برابر سوء نیت قرار دارد. بر این اساس، شخصی که به سبب جهل یا فریب خوردن (مثلاً به علت وجود نشانه‌های خارجی برخوردار بودن طرف معامله از حق تصرف)، به اشتباه و با اعتقادی صادقانه تصور کند عملش بر وفق قانون است، حس نیت دارد و در اعمال قانون در مورد او سهل‌گیری می‌شود. (۲) داشتن رفتاری صادقانه و رعایت الگوهای متعارف در اجرای قراردادها. بنابراین در تعریف حسن نیت، همانطور که ملاحظه شد بیشتر از مفاهیمی چون: درستکاری، صداقت، انصاف و مانند آن استفاده شده است، اگر چه این مفاهیم تا حدودی از ابهام حسن نیت کاسته، اما هیچ یک کامل نیست و شاید بتوان تعریفی از حسن نیت به شرح زیر ارائه کرد: «رفتاری صادقانه، منصفانه و معقول که در مرحله گفتگوهای مقدماتی، انعقاد، اجرا و تفسیر قرارداد، عرفاً از طرفین نسبت به یکدیگر و یا حتی نسبت به اشخاص ثالثی که با قرارداد ارتباط پیدا می‌کند، انتظار انجام آن می‌رود».

۲- پیشینه و سیر تاریخی حسن نیت در تجارت بین‌الملل و نظام‌های حقوقی

الف: تاریخچه حسن نیت و رفتار منصفانه در تجارت بین‌الملل

حسن نیت به عنوان یک اصل حقوقی برای اولین بار با تقنین الواح دوازده گانه توسط رومی‌ها در سال ۴۵۰ قبل از میلاد انجام شد. آشنایی با مفهوم حسن نیت باعث شد که دادگاه‌های صلح روم خارج از قوانین خشک و غیر قابل انعطاف و مطابق با حسن نیت در قراردادها به صدور حکم بپردازند. التزام به حسن نیت

به طور فزاینده‌ای در توافق‌هایی مثل مشارکت، فروش کالا، اجازه غیر منقول، قیومت و اجازه خدمات گسترش یافت. (Klein, 4) در دل تعهد به حسن نیت که رومی‌ها آن را ایجاد کرده بودند، اصل وفای به عهد قرارداد که به نظر بسیاری قاعده اساسی و اصلی حسن نیت را تشکیل می‌دهد. به طوری که به نظر حقوقدانان روم باستان اصل وفای به عهد نشان دهنده این است که: "آنچه برای خیر و صلاح بشر مناسب‌تر است، همان باید در توافق طرفین مراعات و در نظر گرفته شود" (همان). سقوط امپراطوری روم و در پی آن رشد مسیحیت به عنوان یک عامل اصلی در تمدن غرب باعث شد که به اصل حسن نیت توجه بیشتری گردد. ایمان به باطن نیک به عنوان یک عنصر مهم در حقوق جدید روم، که از اصول و قواعد دین مسیح متأثر شده بود جلوه نمود و به طور معمول توسط کلیسا صلاحیت خود را در جهت رسیدگی به دعاوی مدنی گسترش داد؛ صلاحیتی که دامنه آن در قرون وسطی بسط و توسعه فراوان یافت. دادگاه‌های کلیسایی آرای قضایی خود را در اختلاف‌های مدنی بر این اساس که حسن نیت معیاری برای سنجش تقدس و حرمت تعهدات قراردادی است صادر می‌نمودند. در قرن سیزدهم میلادی با توسعه نهضت فلسفی و مذهبی اصل حسن نیت به طور آشکارتری در تعهدات به کار گرفته شد. در این میان سن توماس اکناس، از فلاسفه این نهضت، مفهوم حسن نیت را به عنوان نمونه‌ای از حقوق فطری معرفی کرد (همان). بر اساس نظر این اندیشمند، حسن نیت یکی از قواعد حقوق طبیعی و فطری و در نتیجه یکی از قواعد تمامی مکاتب حقوقی اعم از حقوق کلیسا و مذهبی و حقوق غیرمذهبی است. بعدها طرفداران این نهضت، خصوصاً فرانسیسکو سوارز تلاش‌های زیادی در جهت تعریف دقیق اصل حسن نیت در قالب و چارچوب حقوق غیرمذهبی نمودند. توجه این عده از علما به اصل حسن نیت باعث شد که از ارزش دکترین حقوقی، که به موجب آن مشتری احتیاطات لازم در خرید کالا را باید به عمل آورد، کاسته شود و بر میزان تنبیهات جزایی برای اعمال تجاری فریبکارانه تجار، افزوده گردد. بر اساس دیدگاه توماستیکی قراردادهایی که تحت تأثیر اکراه یا فریب منعقد می‌شوند، نه تنها شرورانه بلکه غیرمعتبر و باطل نیز می‌باشند. با این حال باید اذعان نمود که این عقاید تنها تا قسمتی موجب توسعه اصل حسن نیت شدند. گسترش تجارت و بازرگانی در قرون یازدهم و دوازدهم میلادی به طور چشمگیری در توسعه و به کارگیری اصل حسن نیت در روابط قراردادی نقش داشته است. در این دوران دیدگاهی نوین نسبت به متقابل بودن حقوق طرفین توسط بازرگانان حرفه‌ای اروپا و در جهت رشد تجارت شکل گرفت و به دنبال آن توجه وافی به تبادل منصفانه بین طرفین در قراردادهای تجاری ایجاد شد. این روند ادامه پیدا کرد تا جایی که امروزه قدرت تجاری طرفین قرارداد به عنوان یکی از عوامل مهم در

تجزیه و تحلیل به کارگیری و یا عدم به کارگیری حسن نیت در روابط تجاری توسط دادگاه‌های کشورهای اروپایی مورد مذاقه قرار می‌گیرد (همان).

ب: پیشنهاد حسن نیت در نظامهای حقوقی

قانون مدنی فرانسه به عنوان یکی از شاخص‌ترین قوانین مربوط به نظام حقوقی رومی - ژرمنی، اصل حسن نیت را در موارد گوناگون مورد توجه قرار داده است که به نمونه‌هایی از آن اشاره می‌کنیم. در ماده ۱۱۳۴ که اثر تعهدات را مورد بحث قرار می‌دهد آمده است: «قراردادهایی که به‌طور قانونی تشکیل شده باشند، جایگزین قانون نسبت به اشخاصی است که آن‌ها را منعقد کرده‌اند. این قراردادها را نمی‌توان فسخ کرد، مگر با اقاله یا به جهاتی که قانون اجازه می‌دهد. این قراردادها را باید با حسن نیت اجرا نمود».

ماده ۱۱۴۱ که در مورد تعهد انتقال می‌باشد بیان می‌دارد: «اگر مالی که شخص متعهد است به‌طور متوالی به دو یا چند شخص بدهد یا تسلیم کند، کاملاً مال منقول باشد، یکی از آن دو شخص که متصرف واقعی آن است، مرجع است و مالک آن باقی می‌ماند، هرچند زمان انتقال به او مؤخر باشد و معذک مشروط بر این است که تصرف، با حسن نیت صورت گرفته باشد».

ماده ۱۲۴۰ که با حسن نیت به دارنده سند طلب صورت گرفته، معتبر است؛ هر چند متعاقباً سند از ید او خارج شده است.

در این نظام حقوقی نظریه حسن نیت، با استناد به قواعدی که از محاکم انصاف با توجه به خصوصیت ذاتی این نظام حقوقی بر جای مانده مورد توجه می‌باشد. آن‌ها اعمال حقوقی در حدود وجدان آگاه را قابل قبول می‌دانند و از ضرورت وجود عوض به اصل حسن نیت می‌رسند؛ زیرا تعهد بدون علت و عوض را برخلاف حسن نیت می‌دانند.

در این نظام حقوقی، تقلب با توجه به مصادیق علمی آن مورد مطالعه قرار می‌گیرد؛ لذا کامن‌لا بر این باور است که تقلب چه صریح باشد و چه از قرائن خارجی استنباط شود، موجب ابطال عمل حقوقی است. مثلاً اگر شخصی با اغفال بدهکار موجباتی را فراهم کند که او در حوزه صلاحیت دادگاه مخصوصی حضور یابد و سپس اقدام به طرح دادخواست علیه او نماید، دادگاه به لحاظ تقلب، قرار عدم صلاحیت صادر خواهد کرد.

حقوق دانان سعی بر این دارند تا با اصلاح، توسعه و تدوین مقررات حقوقی تجاری، اصول و مقرراتی مناسب و هماهنگ با مقتضیات زمان در سطح بین‌المللی به وجود آورند. در مبادلات تجاری بین‌المللی نیز بنا

به دلایل متعددی، به اصل مزبور، توجه ویژه‌ای شده است؛ برای مثال، می‌توان به مقررات «کمیسیون سازمان ملل درباره قراردادهای بیع بین‌المللی کالا»^۱ و «اصول قراردادهای تجاری بین‌المللی»^۲ مؤسسه بین‌المللی یکنواخت کردن حقوق خصوصی،^۳ به عنوان دو سند حقوقی کاربردی اشاره کرد. گروه تحقیق کمیسیون فوق در جلسه نهم بررسی «قانون متحدالشکل انعقاد قراردادهای بیع بین‌المللی کالا»، در ۱۹۷۸ م. ماده جدیدی (ماده ۵) را به این قانون افزود. این ماده که در مورد حسن نیت و رفتار منصفانه است، مقرر می‌دارد: طرفین در جریان انعقاد قرارداد، باید اصل رفتار منصفانه را مراعات کرده، با حسن نیت رفتار کنند.

پیشینه تعهد به حسن نیت، نشان می‌دهد که توجه و پای‌بندی به اصل مزبور، به دلیل هم‌سنجی و سازگاری آن با ساختار درونی و فطری بشر، از گذشته همچون ابتدای دوران رم وجود داشته است. (Powers, 1999: 33) و افراد جامعه و طرف‌های قرارداد، نه به حکم قانون و ضمانت اجزای قانونی، بلکه بنا به اهمیت اخلاق حسنه و وجدان در نزد آنان، اجرای آن را در قراردادها وظیفه خود می‌دانستند.

الزام به حسن نیت در کشورهای غربی که از حقوق رم الهام گرفته است، در قرن‌های یازدهم و دوازدهم، نمود بیشتری یافته است و در حال حاضر نیز در قانون مدنی بسیاری از کشورهای دارای حقوق مدون (رومی - ژرمنی) مانند بسیاری از کشورهای اروپایی همچون فرانسه^۳، بلژیک، ایتالیا و از همه گسترده‌تر در قانون مدنی آلمان (Schlechtriem, 1997: 1) و همچنین در حقوق کشورهای دارای حقوق عرفی (کامن‌لا) مانند انگلستان (Goode, 1992: 1) و ایالات متحده آمریکا (Farnsworth, 1993: 1)، به‌ویژه در قانون تجارت یکنواخت آن،^۴ وجود دارد. این اصل، حتی در روابط تجاری کشورهای سوسیالیست گذشته نیز مورد توجه بوده است.

۳- آثار اصل حسن نیت در قراردادهای تجاری بین‌المللی

الف: حسن نیت در مرحله مقدماتی و ایجاد قرارداد

در خصوص حاکمیت حسن نیت در مرحله مقدماتی یا به عبارتی تعهدات پیش قراردادی ناشی از حسن نیت بحث‌های زیادی مطرح شده است در این مورد، اولین و اساسی‌ترین سئوالی که وجود دارد این

1-United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods

2-Principles of International Commercial Contracts

۳- مواد ۱۱۳۴، ۱۱۳۵، ۱۱۴۱، ۱۱۴۷، ۱۲۴۰ قانونی مدنی فرانسه. ماده ۱۱۳۵ قانون مدنی فرانسه، انصاف را در کنار عادت و قانون، از منابع التزامهای قراردادی می‌شناسد. (قواعد عمومی قراردادها، ج ۳، ص ۵۶).

۴. مواد ۱-۲۰۳.

است، که آیا وقتی هنوز هیچ قراردادی بین طرفین انشاء نشده و هیچ رابطه قراردادی بین آنها ایجاد نگردیده می‌توان بر مبنای حسن نیت در قرارداد مسئولیت پیش قراردادی یکی از طرفین را توجیه کرد، و بر همین اساس تعهدات فرعی دیگر مانند تعهد به دادن اطلاعات، تعهد به عدم استفاده از اطلاعاتی که در جریان مذاکرات بی‌نتیجه به دست آمده‌اند، تعهد به عدم افشای اطلاعات محرمانه و اسرار تجاری طرف مقابل در جریان مذاکرات، تعهد بر عدم قطع ناگهانی مذاکرات، منع عدول از ایجاب و ... چه جایگاهی دارند؟

پاسخ این سئوالات از منظر کشورهای پیرو نظام حقوقی کامن لا و کشورهای پیرو نظام حقوقی رومی-ژرمنی با هم کاملاً متفاوت است. از آنجا که رویکرد کشورهای حقوق نوشته نسبت به نظریه حسن نیت بسیار وسیع و فراگیر است (ابراهیمی، ۱۳۸۸: ۷۰)، در این کشورها عموماً به طور صریح دلالت حسن نیت در مرحله مذاکرات مقدماتی و ضرورت رعایت آن در متن قوانین موضوعه یا رویه قضایی بیان شده و دادگاه‌ها بر این اساس و به طور قاطع راجع به مسئولیت پیش قراردادی مبتنی بر حسن نیت رأی صادر کرده‌اند. به عنوان نمونه می‌توان به مواردی از این گونه اشاره کرد:

ماده ۱۳۳۷ قانون مدنی ایتالیا در خصوص لزوم رعایت حسن نیت، در جریان مذاکرات مقدماتی و تعیین مسئولیت طرفین پیش از قرارداد مقرر داشته است: «طرفین در جریان مذاکرات مقدماتی و تشکیل قرارداد باید نسبت به یکدیگر با حسن نیت رفتار کنند». این ماده به این مفهوم است که طرفین رابطه حقوقی قبل از انعقاد معامله می‌بایست، با صداقت و جدیت با هم مذاکره کنند و از قطع ناگهانی مذاکرات، افشای اسرار تجاری، سوءاستفاده از اطلاعات محرمانه طرف مقابل و هرگونه سوئی رفتار، تقلب و نیرنگ پرهیز نمایند و اطلاعات کافی و لازم و اساسی را در اختیار طرف مقابل خود قرار دهد و تمام تلاش خود را در جهت به ثمر رسیدن مذاکرات و انعقاد قرارداد به عمل آورد. البته باید توجه داشت این امر مسلم است که چنین مقرره‌ای هیچ‌گونه تعهدی مبنی بر الزام هر یک از طرفین به انجام توافق و انعقاد قرارداد ایجاد نمی‌کند، چرا که این موضوع با اصل آزادی قراردادها منافات دارد. در حقوق آلمان حاکمیت این اصل در مرحله مذاکرات مقدماتی و نظریه مسئولیت پیش قراردادی با توجه به تفسیر موسع از ماده ۲۴۲ قانون مدنی آلمان و سابقه تاریخی این بحث در این نظام حقوقی کاملاً پذیرفته شده است. نظریه تقصیر پیش قراردادی که نخستین بار در سال ۱۸۶۱ در حقوق این کشور توسط ایرینگ مطرح شد به حقوق سایر کشورهای اروپایی از جمله بلژیک نیز سرایت کرده است. بنابر نظریه یاد شده طرفین با شروع مذاکراتشان وارد رابطه خاصی می‌شوند که منجر به ایجاد حقوق و تعهدات خاصی فراتر از حدود و قلمرو شبه جرم و مسئولیت غیرقراردادی می‌شوند، به عقیده ایشان طرفین مذاکره از نظر قراردادی ملزمند مراقبت لازم و ضروری را به عمل آورند، بنابراین طرفی که

مرتکب نقض این تعهد می‌شود بر اساس این تفصیر پیش قراردادی مسئول جبران خسارت است (عباسی، بی تا: ۲۰۳).

در حقوق فرانسه نیز اگرچه تعهد مذاکره با حسن نیت همانند بند ۳ ماده ۱۱۳۴ قانون مدنی، صراحتاً در متن قانون نیامده، لیکن رویه قضایی حاکی از اعتبار حسن نیت در مرحله مذاکرات و مبنای مسئولیت پیش قراردادی است (ابراهیمی، ۱۳۸۸: ۷۰) در اصول قراردادهای بین‌المللی و اصول اروپایی حقوق قراردادها نیز تحت تأثیر حقوق نوشته، حسن نیت در مرحله مذاکرات اولیه به روشنی پیش بینی شده است. به عنوان مثال، ماده ۲-۱۵ اصول قراردادهای بین‌المللی در خصوص مذاکره با حسن نیت مقرر می‌دارد:

۱. هر یک از طرفین در انجام مذاکره آزاد است و هیچ مسئولیتی به خاطر عدم رسیدن به توافق متوجه وی نخواهد بود.

۲. بنابراین اگر یک طرف با سوء نیت مذاکره کند یا مذاکرات را قطع کند به لحاظ زیان‌هایی که به طرف مقابل وارد کرده مسئول است.

۳. در صورتی که یک طرف با قصد عدم رسیدن به توافق وارد مذاکره با دیگری شود یا مذاکرات را ادامه دهد این امر سوء نیت محسوب می‌شود.

همچنین در بخش سوم اصول اروپایی حقوق قراردادها، ضرورت رعایت حسن نیت در مرحله مذاکرات مقدماتی مورد تصریح قرار گرفته است. در نخستین ماده از این بخش تحت عنوان مذاکرات مغایر با حسن نیت چنین آمده است:

۱. هر یک از طرفین در مذاکره آزاد است و در قبال نرسیدن به توافق مسئول نیست.

۲. با وجود این طرفی که برخلاف حسن نیت و رفتار منصفانه مذاکره یا مذاکرات را قطع کرده است مسئول خساراتی است که به طرف دیگر وارد می‌شود.

۳. اینکه یکی از طرفین بدون قصد جدی رسیدن به یک توافق با طرف دیگر وارد مذاکره شود یا آن را ادامه دهد به طور خاص مغایر با حسن نیت و رفتار منصفانه است.

بر این اساس در حقوق نوشته، مسئولیت پیش قراردادی مبتنی بر حسن نیت جای هیچ گونه تردیدی نیست. لیکن در حقوق کامن‌لا، حتی در ایالات متحده که اصل حسن نیت به طور صریح در قوانین داخلی آن مقرر شده است، حسن نیت در مرحله مذاکرات مقدماتی و تشکیل قرارداد مورد پذیرش قرار نگرفته است. دلیل عمده این امر، تضاد این نظریه با اصل حاکمیت اراده و به ویژه اصل آزادی قراردادی طرفین اعلام شده است (همان).

ب: آثار حسن نیت در مرحله اجرای قرارداد

یکی از قواعدی که باعث تکمیل اصل لزوم وفای به عهد می‌شود، قاعده حسن نیت در اجرای قرارداد است که بر اساس آن، اجرای مفاد قرارداد منوط به رعایت قاعده حسن نیت است. اجرای با حسن نیت قرارداد لازمه مفاد تراضی است و رفتار مغایر با حسن نیت با اصل الزام آور بودن قرارداد ناسازگار است و بر همین اساس، اصل احترام به قراردادها را باید همواره در ارتباط با قاعده حسن نیت مورد توجه و بررسی قرار داد. لذا نه تنها متعهد قرارداد باید در اجرای قرارداد حسن نیت داشته باشد، بلکه هر یک از متعاهدین باید به سهم خود سعی کند تا تعهدات به بهترین نحو انجام شود. در واقع، قاعده لزوم حسن نیت در اجرای قرارداد، نتیجه پیوند حقوق و اخلاق است و بنابر رعایت همین پیوند، دو طرف باید در برابر هم با حسن نیت رفتار کنند و اجرای قرارداد را بخواهند (شفایی، ۱۳۷۶: ۸۶).

راجع به رابطه نزدیک این اصل در اجرای قرارداد با اصل بنیادین لزوم وفای به عهد گفته‌اند: «اصل حسن نیت، اصلی محوری و اساسی است که از قاعده لزوم وفای به عهد و سایر قواعد حقوقی که به طور مستقیم و مشخص با صداقت، انصاف و متعارف بودن یا معقولیت در ارتباط هستند، نشأت گرفته و اعمال آن به وسیله معیارهای صداقت، انصاف و معقولیت که در یک زمان مشخص بر جامعه تجاری حاکم هستند تعیین می‌شود» (O'Connor, 1990: 102).

ضرورت اجرای با حسن نیت از مقولاتی است که در حقوق همه کشورهای حقوق نوشته و حتی آمریکا به صراحت مقرر شده است. در این زمینه، قوانین مدنی فرانسه و آلمان پیشگام بوده، از سابقه طولانی برخوردارند. بر اساس بند ۳ ماده ۱۱۳۴ قانون مدنی فرانسه: «قراردادها باید با حسن نیت اجراء شوند». ماده ۲۴۲ قانون مدنی آلمان نیز با عبارتی کلی، این مفهوم را بیان می‌دارد.^۱ این دو ماده برای حقوقدانان و دادگاه‌ها در حقوق نوشته بسیار معروف و شناخته شده‌اند و مبنای صدور بسیاری از احکام در رابطه با لزوم رعایت حسن نیت در اجرای قرارداد بوده‌اند. ماده ۲ قانون مدنی سوئیس مقرر می‌دارد: «هر کس موظف است حقوق و تعهدات خود را بر اساس حسن نیت اعمال و اجراء کند». همچنین ماده ۱ قانون مدنی ژاپن مقرر داشته: «حقوق خصوصی باید با رفاه و آسایش عمومی منطبق باشد. حقوق و تعهدات باید با شرافت و درستی و انطباق با شرایط حسن نیت اعمال و اجراء شوند. سوء استفاده از حق مجاز نیست». در ماده ۲۲۱ قانون

۱. بر اساس این ماده: «متعهد مکلف است تعهد خود را با صداقت و اعتماد متقابل، طبق عادات و رسوم پذیرفته شده در تجارت، به اجراء در آورد».

تعهدات و قراردادهای لبنان مصوب ۱۹۳۲ نیز آمده است: «قراردادهایی که به طور قانونی به وجود آمده، لازم الاجراء هستند و باید مطابق حسن نیت و انصاف و عرف، تفسیر و اجراء بشوند». اگرچه کشورهای حوزه کامن‌لا موضعی سرسختانه در پذیرش حسن نیت داشته‌اند و به ویژه این رویکرد در حقوق انگلیس بسیار برجسته و قابل توجه بوده، لکن در حقوق آمریکا که در حال حاضر پیشرو و طلایه‌دار کشورهای پیرو حقوق کامن‌لا است، موضوع الزام آور بودن رعایت حسن نیت در اجراء قرارداد و اعمال حقوق و ضمانت اجراهای ناشی از آن به صراحت در «قانون یکنواخت بازرگانی»^۱ و مجموعه «شرح جدید قانون» درج شده است.

قانون یکنواخت بازرگانی به عنوان یک قانون یکنواخت در تمام ایالات آمریکا، در ماده ۲۰۳-۱ مقرر می‌دارد: «هر قرارداد با الزام مندرج در این قانون، تعهد حسن نیت در اجراء و اعمال آن را (بر طرفین) تحمیل می‌کند».

ماده ۲۰۵ ویرایش دوم «شرح جدید قانون» آمریکا راجع به قراردادها نیز تحت تأثیر قانون مزبور در ای باره مقرر می‌دارد: «هر قرارداد، تعهد داشتن حسن نیت و رفتار منصفانه در اجراء و اعمال آن را بر هر یک از طرفین تحمیل می‌کند». به نظر می‌رسد با افزودن قید «رفتار منصفانه» در متن ماده اخیر، تکلیف اجراء با حسن نیت و منصفانه قرارداد، دقیق‌تر و روشن‌تر شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

2. *Uniform Commercial Code (UCC)*.

نتیجه‌گیری

بررسی سیر تاریخی و آثار حقوقی مترتب بر اصل حسن نیت مبین ارزش و اهمیت قابل توجه انکارناپذیر اصل حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادهای تجاری بین‌المللی می‌باشد. به گونه‌ای که در بسیاری از نظام‌های حقوقی به ویژه نظام حقوقی نوشته از اعتبار ویژه‌ای برخوردار است و در برخی اسناد معتبر بین‌المللی به آن توجه خاص شده است و روز به روز بر اهمیت و ضرورت آن در روابط حقوقی تجاری افزوده می‌شود، رسالت اصل حسن نیت و رفتار منصفانه در قراردادها به طور کلی به منظور ایجاد یک توازن عادلانه در رفتار طرفین روابط حقوقی از بدو مذاکرات اولیه تا انعقاد، اجراء و تفسیر می‌باشد. که از این منظر، مسائلی چون تغییر شرایط قراردادی، حمایت از حقوق مصرف‌کننده در قبال قرارداد استاندارد و دگرگونی‌های احتمالی در ایجاد، انعقاد و تفسیر قراردادها مورد توجه قرار می‌گیرد و از این حیث چنین اصلی می‌تواند مبنایی باشد تا در صورت عدول از آن در هر یک از مراحل قرارداد و ایجاد خسارت، شخص مقصر را به اعتبار ضمانت اجرایی این اصل در راستای استحکام هر چه بیشتر و امنیت حقوقی قرارداد محکوم به جبران خسارات نمود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع فارسی

- ابراهیمی، یحیی (۱۳۸۱)، مطالعه تطبیقی مفهوم و آثار حسن نیت در انعقاد، تفسیر و اجرای قراردادهای تجاری، مجله حقوقی بین‌المللی، سال بیست و ششم، شماره ۴۱.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۳)، لغت نامه، چاپ اول، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه، تهران.
- راژسکی، جرسی (۱۳۶۴)، تدوین تدریجی حقوق تجارت بین‌الملل، ترجمه ناصر صبح خیز، مجله حقوقی، شماره ۲.
- ره پیک، سیامک (۱۳۷۸)، مروری دوباره بر قاعده لاضرر و تأثیر آن بر ضرر متعهد، فصلنامه دیدگاههای حقوقی، سال چهارم، شماره ۱۳-۱۴.
- سنهوری، عبدالرزاق (۱۹۸۸)، الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید، بی نا، بیروت.
- شفایی، محمد رضا (۱۳۷۶)، بررسی تطبیقی نظریه تغییر اوضاع و احوال در قراردادهای، انتشارات ققنوس.
- عباسی، اسماعیل (بی تا)، حسن نیت در قراردادهای، رساله دکتری حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد واحد علوم تحقیقات.
- معین، محمد (۱۴۰۹ق)، فرهنگ معین، چاپ اول، مدرسی دارالهجره.

منابع لاتین

- *Klien, J., (Not Date.) Good Faith in International Transaction.*
- *Powers, P.J. (1999), Defining the underfinable, Good Faith and the United Nations convention on contracts for the international sale of goods, 18 Journal of Law and commerce.*
- *Schlechtriem, P. (1997), Good Faith in German Law and in International Uniform Laws, di studi e ricerche di diritto comparator e straniera, Rome.*
- *Goode, R. (1992), The concept of Good Faith in English Law, centro di studie ricerche di diritto comparator e straniera, Rome.*
- *Farnsworth, A.E. (1993), The concept of Good Faith in American Law, centro di studie ricerche di diritto comparator e straniera, Rome.*
- *O'Connor, J.F. (1990), Good Faith in English Law, Darthmouth publishing company Ltd., Brookfield USA.*